

Araştırma Makalesi

Âşık Yamâni'nin Katil Kâhta Çayı Şiirinde Ağıt Geleneği

An Examination of Ashiq Yamani's Lament for the Murderous Kâhta Stream

Abdulhamit TOPRAK¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abdulhamit.toprak@gop.edu.tr

Öz: Türk kültüründeki en kadim geleneklerinden biri olan âşıklık, tarihi süreç içinde baksı, kam ve şaman gibi farklı adlarla anılmıştır. Ancak XV. yüzyılın başından itibaren bünyesinde değişimler ve dönüşümler geçirerek kendi içerisinde bağımsız bir gelenek olan âşıklık geleneği adını almıştır. Katil Kâhta Çayı ağıt şiiriyle boğularak vefat eden iki kardeşin ölümüne ve hikâyelerine yer verilerek ailenin acısı nazmedilmiştir. Âşık Yamâni'nin bireyi olduğu toplumun acılarına, üzüntülerine, sıkıntılarına ve dertlerine şiiri aracılığı ile yer vermesi; âşıklık geleneğinin önemli bir işlevini yerine getirdiğini gösterir. Nazmettiği ağıt; âşık-toplum ilişkisini ve sözlü kültür geleneğinin günümüzde canlılığını koruduğunu göstermek bakımından önemlidir. Âşık Yamâni'nin Katil Kâhta Çayı ağıt şiiri, Türk kültüründe ve âşıklık geleneğinde önemli olan ağıtın öğretici ve toplumsal etki uyandırma niteliğini, birlik ve beraberliği pekiştirme yönünü göstermiştir. Yas törenlerinin önemli bir ögesi olan ağıt, ölüye saygı göstermek, ölüm karşısında hissedilen acıyı dile getirmek ve acıyı paylaşmak gibi sebeplerle Türk kültür geleneğinde geçmişten bugüne varlığını sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık geleneği, âşık Yamâni, ağıt, yas, gelenek

Abstract: One of the oldest traditions in Turkish culture, âşıklık, has been known by different names such as baksı, kam and şaman throughout history. However, from the beginning of the 15th century onwards, it underwent changes and transformations and took the name âşıklık tradition, which is an independent tradition in itself. The family's pain was expressed by giving place to the death and stories of two brothers who died by drowning in the elegy poem Killer Kâhta Çayı. The fact that Âşık Yamani included the pain, sorrow, troubles and troubles of the society of which he was a member through his poem shows that the âşıklık tradition fulfilled an important function. The elegy he versed is important in terms of showing the âşık-society relationship and the fact that the oral culture tradition maintains its vitality today. Âşık Yamani's elegy poem Killer Kâhta Çayı showed the educative and socially influential quality of the elegy, which is important in Turkish culture and the tradition of âşıklık, and its aspect of reinforcing unity and togetherness. Lament, an important element of mourning ceremonies, has continued its existence in the Turkish cultural tradition from past to present for reasons such as showing respect to the dead, expressing the pain felt in the face of death and sharing the pain.

Keywords: Minstrel tradition, minstrel Yamâni, lament, mourning, tradition

Atıf: Toprak, A. (2025). "Âşık Yamâni'nin Katil Kâhta Çayı Ağıtının İncelenmesi". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 9(1): 1-13.

DOI: 10.31465/eder.1510502

Geliş/Received: 04.07.2024

Kabul/Accepted: 14.01.2025

Yayın/Published: 23.03.2025

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan ve her milletin yaşantısında önemli bir unsur teşkil eden ağıt ve ağıt yakma geleneği, tarih boyunca Anadolu halkının hayatında büyük bir yer edinmiştir. Ağıtlar, doğal afetler, savaşlar, göçler ve etkileşimlerin sıkça yaşandığı Anadolu coğrafyasında yazılı ve sözlü kültür dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Ağıtlar, birçok toplumun veya topluluğun şüphesiz kültüründe yeri olan önemli eserlerdir. Edebiyat ve müzik eseri olmaları nedeniyle evrensel özellikleri ile birlikte ağıtlarda farklı millî ve yerel özellikleri de bulunmaktadır. Ağıt sözcüğü terim olarak dünyanın pek çok dilinde ağlamak sözcüğü ile doğrudan ilişkilidir. Halkbilimi yönüyle önem arz eden ağıt, milletlerin sosyal yapısını ifade eden kültürel ve sosyolojik belge işlevi görür. Ağıtlar ait oldukları toplumun yaşayış tarzını dile getirdikleri gibi dil, din, tarih ve geleneklerinden birçok öğeyi de bünyesinde barındırır. Ağıtların en önemli özelliklerinden biri, yas süresince yakılmaları nedeniyle insanoğlunun acısını daha yoğun yaşamasına sebep olmasıdır; buna karşılık ağıtların, kişiyi rahatlatarak ruhsal bir boşalma sağladığı da görülür. Bu özellikleriyle Türk topluluklarında ağıt yakma bir gelenek halini almıştır. Ağıtların sözlü kültür ürünü olmaları ve sonradan yazıya geçirilmiş olmaları, ilk söyleniş biçimlerinin değişmesine sebep olmuştur; zira her söyleyen ezgiye ve söyleniş tarzına kendinden bir şeyler katmıştır. Ancak ağıtların her koşulda melodik bakımdan duygulu eserler olduğu ifade etmek mümkündür. Edebi eserlerin ve sanatçıların anlaşılması için üretildikleri ve yetiştikleri bağlamın, türünün ve şairinin bilinmesi önemlidir, bu nedenle Âşık Yamâni'nin yetiştiği sosyo-kültürel çevre ve hayatı hakkında bilgi vermenin yararlı olacağını düşünmekteyiz.

1. Kâhta'nın Tarihi ve Toplumsal Yapısı

Âşıkları anlamak için onların yetiştiği çevrenin sosyo-kültürel bağlamında değerlendirmek gereklidir. Her metin bir sosyal çevrenin, bir anlatı grubunun ürünüdür ve o metin o çevre ve grupla anlamlıdır (Oğuz, 2013: 93). Bu nedenle Yamâni'nin yetiştiği çevreye sosyo-kültürel, tarihi ve toplumsal bağlamda değinmek önem arz etmektedir. Âşıkın hangi içtimai çevrelerde, ne gibi içtimai şartlar dâhilinde yetiştiğini, mesleki yetiştirme tarzlarını, edebi terbiyelerinin mahiyetini bilmek icap eder (Köprülü, 2004: 31). Katil Kâhta Çayı şiiirine geçmeden önce Kâhta sosyo-kültürel özelliklerine dair bilgi vermek önemlidir. Adıyaman iline bağlı olan Kâhta yaklaşık 130.000 nüfusa sahip, geleneksel ve muhafazakâr bir ilçedir. Yöre halkı ananelerine, örf ve âdetlere büyük bir önem veren ve bunları sürdüren bir yapıya sahiptir. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin ön planda olduğu, toplumsal değerlerin etkin bir şekilde yaşatıldığı, tarihi kökleri derinlere inen ve ilkçağlara dayanan bir yerleşim birimidir. Eski ve yeni Kâhta'nın içinde olduğu Fırat Nehri'nin batı tarafını meydana getiren yer, ilk çağlardan itibaren mağara yerleşmeleri ile birlikte büyük bir iskân yeri olmuştur. Etilerden Asur, Medler ve Persler gibi siyasi oluşumlar bu coğrafyada bulunmuş olsa da, bölgenin yerleşim açısından önem kazanması M.Ö. 69 - M.S. 72 yılları arasında hüküm süren Kommagene Krallığı dönemine rastlar (Bakırcı, 2012: 41). Bu açıdan bakıldığında Kâhta'nın toplumsal değerlerine, kültürüne ve tarihine sahip çıkarak varlığını sürdürdüğü görülür. Kâhta'nın bu niteliği, kaynakların verdiği bilgilere göre kadim bir tarihe sahip olmasıyla ilişkilidir. Kâhta Çayı yakınındaki bu tarihi ilçenin antik ve Bizans dönemlerindeki adı bilinmemekle birlikte, M.Ö. 200 yıllarında inşa edilen bir köprü ve Bizans eserleri burada yer almaktadır. İlkçağ ve Ortaçağ başlarında önemli bir sınır şehri olan ilçede, 1963 kazılarında demir ocağı ve döküm fırınlarına ait kalıntılar bulunmuş; XII. yüzyılda Mâlik el-Mansur tarafından onarılan kalesi, Osmanlı dönemine kadar önemini korumuştur (Taşdemir,

1999: 57). Bu bilgiler ışığında, Kâhta şehrinin gerek siyasi gerek tarihi gerekse kültürel bakımdan oldukça eski bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Kültür ait olduğu yerin geçmişiyle teşekkül eder. Geçmiş bu denli köklü ve kadim bir yerleşim yerinin, geleneklerine bağlı olması doğal karşılanmalıdır. Geçmiş; nesiller aracılığıyla gelenek ve göreneklerin, sosyolojik/ toplumsal normların sağlam temellere dayanmasında önemli rol oynar. Ayrıca Kâhta'nın antik bir şehir olduğunu göstermek bakımından eski Kâhta ve yeni Kâhta şeklinde iki yerleşim yerinden ibaret olduğunu söylemek mümkündür. Şehir; tarihî, dinî, kültürel ve turistik miras bakımından da zengindir. Safvan Bin Muattal Türbesi (Sahabe), Nemrut Dağı, Karakuş Tepesi, Cendere Köprüsü, Atatürk Barajı gibi önemli tarihi ve kültürel unsurlara sahiptir. Âşık Yamâni'nin Katil Kâhta Çayı dediği yer aslında Fırat Nehri'dir. Kâhta; Fırat Nehri'ne yakın, Atatürk Baraj Gölü'nün kıyısına kurulmuş bir ilçedir. Yazları bölgede sıcaklıkların 40-45 dereceye ulaşması, Fırat Nehri'nin ilçeye ve civar köylere yakınlığı nedeniyle serinlemek isteyenler, Fırat Nehri'ne akın eder. Ancak sularının azgın olması, derinliğin ve debisinin değişkenlik göstermesi nedeniyle geçmişten günümüze kadar birçok kişinin boğulmasına sebep olmuştur, buna rağmen bu vakaların önlenmesi adına kayda değer herhangi bir önlem alınmadığı görülmüştür. Yöre insanının serinlemek amacıyla başka bir yer bulamaması bu vakaların yaşanmasında önemli faktörlerden biri olmuştur.

2. Âşık Yamâni

Geçmiş asırlar öncesine dayanan Âşıklık Türk edebiyatında köklü bir geleneğin birikimi ile oluşan edebi kollardan biridir. Âşıklar ait oldukları toplumun kültürü ve usta-çırak ilişkisi ile yetişmiş halk şairleridir. Bu nedenle halk şairlerinin önemli birer kültür taşıyıcısı ve elçisi olduğu görülür. Türklerin M.Ö. 4000'den beri takip edilebilen tarihlerinden 16. yüzyıla dek Ozan-Baksı veya Kam geleneği olarak devam edegelen âşık edebiyatı işlevleri ve konusu bakımından ele alındığında, Türk milletin kendine özgü bir haberleşme veya iletişim yöntemi olmakla birlikte kültür ve bilgi aktarımı özelliklerine de haiz olduğu görülür. (Günay, 2011: 12). Teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının ve yayın organlarının pek gelişmediği zamanlarda âşıkların bir haber taşıyıcısı rolünü üstlenmenin yanı sıra kahvehane ve köy odaları gibi toplu mekânlarda eğlendirme amaçlı faaliyetler icra ettiği de görülür. Âşıklar, kış gecelerinin kahvehane veya belli yerlerinde hikâye anlatırlardı (Kobotarian, 2013: 223). Bu bağlamda geleneğin temsilcisi olan âşıklar, doğaçlama hikâye anlatma ve şiir söyleme gibi yetenekleriyle edebiyat tarihinde yer almışlardır. Âşık; sazlı veya sazsız, irticalen yazdıkları şiirleri söyleyen veya bu özelliklerin birkaçına haiz olarak âşıklık geleneği ile şiirlerini seslendiren halk sanatçısıdır (Artun, 2005: 1). Bu bağlamda Âşık Yamâni'nin edebi kişiliğine değinmenin önem teşkil ettiği görülür.

Adıyaman'ın Kâhta ilçesinde 1971 yılında doğan Âşık Yamâni, şiir yazmaya öğretmeni Mehmet Feyzullah Özdemir'in ısrarlı isteğiyle başladığını ifade etmiştir. Dünya görüşünün şekillenmesinde ve değişmesinde Seyda Şeyh Muhyeddin El Cezeri'nin önemli rol oynadığını dile getirmiştir. Yamâni mahlasını ustası Halil Ömer Keskin "Haksızlığa uğrarsın / Hakk yoluna çağırırsın / Yamâni olsun mahlasın / Rabbim artırsın ihlasın." dörtlüğüyle vermiştir (Toprak, 2023: 111 - 113). Şiirlerini realist ve romantik bir anlayışla yazan Yamâni, sanatını mensubu olduğu toplumun kültürü ve manevi değerleriyle şekillendirmeye ve icra etmeye çalışmıştır. Çoğu âşık gibi Yamâni de içinde yaşadığı toplumdan ilham alarak şiirlerini yazma gayreti içinde olmuştur. Şiirlerinde farklı konulara yer veren Yamâni'nin bohem bir hayat yaşadığı anlaşılmaktadır. Bohem hayatı sonrasında edindiği Allah inancı ve sevgisi; hayata daha sıkı tutunmasına ve yazma azmini kamçılmasına vesile olmuştur. Yamâni'nin daha önce yaşadığı Necip Fazılvarı bohem hayat, kendisinde derin izler bırakarak sosyal ve edebi kişiliğini

etkileyerek onu bir arayışa yöneltmiştir. Bu arayış sonucunda kırk dört yaşındayken Adıyaman’da yaşayan Seyda Şeyh Molla Muhyettin El Cezeri ile tanıştığını ve bu tanışmanın hayatında önemli değişiklikler için bir dönüm noktası olduğu görülür. Bu durumu “Dünyada ölümle yaşam iç içe/ Kırk dört yıl yaşadım boşuna hiçe.” dizeleriyle ifade etmiştir. Şiir yazmaya başlamasında edebiyat öğretmeni arkadaşı Mehmet Feyzullah Özdemir’in ve ustası Halil Ömer Keskin’in büyük bir rolünün olduğunun dile getirmek mümkündür. Kâhta’da yaşayan Yamâni’nin yüze yakın şiiri olduğu ve günümüzde de şiir yazmayı sürdürdüğü görülmektedir. Çeşitli şiir dinletilerine katılan Yamâni’nin; pek çok şiiri bestelenmiştir. TRT ve Türk Halk Müziği ses sanatçısı İmran Koç tarafından sekiz şiiri bestelenip okunan Yamâni’nin, ses sanatçısı Battal Macar tarafından da 4 tane şiiri, “Uzakta Arama” isimli şiiri ise, bestekâr Ali Önen tarafından bestelenip / okunmuştur. Ayrıca farklı sanatçılar tarafından bestelenip okunan şiirleri de vardır. “Yansı’n Yüreğim” adlı bir şiir kitabı ve Kâhta yerel Ses gazetesinde de yayımlanmış birkaç şiiri mevcuttur. (K.K.1). Yamâni’ye mahlasını, ustası Halil Ömer Keskin’in aşağıdaki dörtlükle verdiği anlaşılmaktadır.

Haksızlığa uğrarsın

Hakk yoluna çağırırsın

Yamâni olsun mahlasın

Rabbim artırsın ihlasın (K.K.1).

Âşıklığın önemli bir geleneği olan aşığın ustasından bir mısra, beyit veya dörtlükle mahlas alma geleneğinin Yamâni’de de görmekteyiz.

3. Ağıt

Türklerde günümüze kadar yapılan araştırmalarda ağıtın ilk örneklerine Çin kaynaklarında rastlandığı görülmüştür. M.Ö 2. yüzyılda Hunlar, kaybettiği toprakları için üzüntülerini ağıtlarla dile getirmiştir (Banarlı, 1983: 45). Ağıt ölenlerin ardından ezgili olarak söylenen; toplum tarafından bilinen ve sevilen, toplumda önemli bir yeri olan kişilerin ölmeleri nedeniyle dile getirilen acıları ifade eden şiirlere denir. Ölen kişinin farklı meziyetlere sahip olması, ölümünün genç yaşta ve ani ve farklı şekilde olması (intihar, boğulma, trafik kazası vs.), ölen kişinin ardından daha çok acı çekilmesine ve ağıt yakılmasına sebep olmaktadır.

Tarih boyunca süregelen zaman içinde Türk kültüründe ağıta farklı anlamlar verildiği görülür. İnsanın, ölüm ya da canlı-cansız bir varlığını yitirme acısı, telaşı ve heyecanı karşısında sergilediği feryat, isyan, talihsizlik ve şikâyetlerini düzenli ya da düzensiz söz ve ezgilerle dile getiren türküler olduğu söylenir (Elçin, 1990: 1). Şiir ve sanatın önemli yer teşkil ettiği Türk kültür tarihine bakıldığında doğumdan ölüme yani insan hayatının her döneminde şiirin mevcut olduğu görülür. Yeni doğan bir çocuk ninniler, tekerlemeler, türküler vs. yaşar ve öldüğünde ağıtlarla ebedi âleme gönderilir. Türk şiirinde ayrı bir yere sahip olan ağıtlar, acı, üzüntü ve çığlıklarımızın nazmedilmiş halidir (Şimşek, 2017: 20). Ölen sevgililer veya kaybedilen büyükler için söylenen şiirler olan ağıtlar; tümüyle eski Türk sagularının bir devamı olup ölen veya ölen kişi için yapılan yas törenlerinde kendine özgü bestelerle söylenen şiirleridir (Banarlı, 1983: 727). Ağıtlar genel itibarıyla bestelenerek söylene de bir kısım ağıtların bestelenmeden doğaçlama bir ritimle söylendiği de görülür. Ağıtlarda ölen kişinin kişilik özellikleri yansıtılır. Ölen kişi genç yaşta ve beklenmedik bir şekilde vefat etmişse yakılan ağıtlar daha acıklı ve etkili olmaktadır. Ağıtlar ölen şahsın cinsiyetine göre değişiklik gösterir. Ölen erkekse ve evlenecek yaştaysa yakılan ağıtlar, damat olacağı, yiğitliği, cesareti, askerliğini yansıtan ağıtlar olur. Gelinlik çağında bir kızsız gelin olmasıyla ilgili ağıt yakılabilir. Ağıt yakma geleneği Anadolu’da farklı şekillerde icra edilir. Ağıt yakan kişi ve etrafındakiler ağlayarak dizine ve yüzüne vurmaya, yüzünü tırnaklamaya çalışır. Ağıt yakma geleneği yaşanan acıyı ve duyulan üzüntüyü ifade etmesi

bakımından Anadolu'da oldukça yaygındır. Yas törenleri süresince toplum, ölenin yakınları etrafında birlik olup acılarını ve üzüntülerini paylaşmaya çalışır. Ağıtı yakma geleneği, yas zamanında ağıtı tek bir kişi söyleyebileceği gibi, törene katılanlarla nöbetleşe söyleşenler de olur (Boratav, 2017: 469). Kâhta yöresinde ağıtlar daha çok kadınlar tarafından yakılır, genç veya beklenmedik bir zamanda kaybedilen kişiler için erkekler de ağıt yakar. Âşık Yamâni ele aldığımız şiirinde genç iki kardeşin (yirmili yaşlarda) boğularak vefatı nedeniyle hissettiği acıyı ve üzüntüyü dizelere dökmüş, ailenin acılarına ve üzüntülerine ortak olduğu görülmüştür.

Ağıtlar ait olduğu toplumun ve milletin kültürel belleğini ortaya koyan ürünlerdir. Kültürel bellek, bir toplumun ortak kimliğini oluşturan geçmiş birikimlerinin kuşaklar arasında aktarılmasıdır (Çiftçi ve Soyer, 2021: 29). Toplumun duygu ve düşünceleri, hayat tarzı, gelenek ve görenekleri ağıtlarda kendini gösterir. Ağıt, diğer sözlü kültür ürünleri gibi çağın gelişmelerinden, göçlerden, sanayileşmeden ve etkileşimlerden dolayı olumsuz olarak etkilense de, toplumun geleneksel yapısından güç alarak varlığını devam ettirir, aynı şekilde Ağıt, ölüm gibi dramatik olayları konu aldığı için, diğer sözlü kültürel öğelere göre canlılığını daha güçlü bir şekilde sürdürür.

Çağa ayak uydurma, teknolojik gelişmeler ve kültürel etkenler çok uluslu folklor ürünlerinin yaşamasını zorlaştırırsa da, günümüzde şairler ve âşıklar sayesinde ağıt yakma geleneği devam etmektedir (Köksal, 1999: 135). Teknolojik ve sosyo-ekonomik gelişmeler sözlü kültür üzerinde baskı oluştursa da bu kültür kadim geçmişi, gelenekleri ve sanatlarıyla icra eden âşıklar sayesinde günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Ölüm, doğum gibi her canlının yaşadığı bir olgudur. Ölümden sonra dile getirilenler ağıtlara konu olur. Bu nedenle ağıt ve ölüm birbirine bağlı iki olgu gibidir. Ağıtlar hususunda sözlü kültürümüzün taşıyıcıları olan, önceleri ozan ve halk şairi, daha sonra âşık adıyla anılan sanatçılar önemli rol oynamaktadır. Âşıkların sözlü ve yazılı kültüre kazandırdığı ağıtlar, ağıta âdeta her zaman bir canlılık ve süreklilik kazandırmaktadır.

İnsan, hayatın acı gerçeği karşısında çaresiz kaldığında, gözyaşı, hüznün, öfke veya ağıtlarla acısını ifade etmeye çalışmanın yanı sıra zamanla acılar hafiflese de ağıtların kalıcı hale geldiği ve kültürümüzün önemli bir taşıyıcısı olduğu görülür (Öger, 2007: 737). Ölüm, her canlının tadacağı ve insanoğlunun baş edemediği acı verici bir olgudur. Bu çaresizliği bazen ağıt yakarak, bazen de dövünerek ifade eder. Türk kültüründe geçmişi çok eskilere dayanan ağıt türü, ilk olarak ilk Türkçe sözlük olan Divanı Lügat-it Türk adlı eserde görülür. Alp Er Tunga destanı, Yaradılış Destanı'ndan sonra bilinen ilk büyük ve milli Türk destanıdır. Alp Er Tunga destanı hakkındaki bilgilerin önemli kaynağı Divanı Lügat-it Türk'tür. Eserde şu (sagu) yazılı olarak verilmektedir.

Bu Türk beğlerinde atı belgölük

Tunga Alp Er idi katı belgölük

Bedük bilgi birle öküş erdemi

Biliglig ukuşlug budun ködreml (Uslu, 2014: 86).

Verilen ağıtta Alp Er Tunga'nın yiğitlikleriyle birlikte birçok çevre ve kişi tarafından tanınması, hükümranlılığı ve cesur yönü gibi özelliklerini dile getirilmiştir. Türk beyleri arasında namı ve kutsallığı ile anılan ve tanınan bir yiğit olan Alp Er Tunga; yetenekli, aydın ve daha nice erdemlere sahip biri olup İranlılar tarafından çok iyi tanındığı düşünülen ve kendisine Efrasiyab adını verilen erdemli biridir (Uslu, 2014: 86). Bu dizeler hem kahramanın öyküsünü yüceltmiş hem de kayıplar üzerinden duyulan yas duygusunu ifade ederek ağıt geleneğinin önemli bir parçasını oluşturmuştur, Alp Er Tunga'nın anısı, bu ağıtle kalıcı hale gelmenin yanı sıra toplumunun ortak kültürel kimliğinde de yer edinmiştir. Benzer şekilde ağıtın kaybedilen topraklar nedeniyle kaybettikleri toprakları nedeniyle yakıldığı görülür.

Yen - çi - tan dağını yitirdik
Kadınlarımızın güzelliğini aldılar.

Si - lan - şan yaylasını yitirdik

Hayvanlarımızı üretecek yeri aldılar (Banarlı, 1983: 45).

Ağıt, geçmişe özlem ve kayıplara duyulan yas ile birlikte, toplumsal bir bilinç oluşturur. Bu bağlamda, kaybedilen güzellikler ve geçim kaynakları, bireylerin ve toplumların hafızasında kalıcı bir iz bırakırken, bu tür eserler kültürel belleği koruma işlevi görür. Ölen kişinin erdemleri, savaşlarının türlü aşamaları, nerelerde gerçekleştiği, düşmanlarına ne şekilde taaruz ettiği, kahramanların ölüm şekli, ölen kişi için bütün boyunun; hatta tüm tabiatın ne denli üzüldüğü ayrıntılı betimlendiği söylenir (Köprülü, 1980: 75). Divanı Lügat-it Türk'te geçen ve Alp Er Tunga'nın ölümü üzerine yakılan ağıt da bu niteliklere sahiptir.

Alp Er Tunga öldi mü

İssiz ajun kaldı mu

Ödleğ öçin aldı mu

Emdi yürek yırtılır (Uslu, 2014: 87).

Divan-ı Lügati't Türk Kaşgarlı Mahmut tarafından 11. yüzyılda yazılan bir eser olup Alp Er Tunga ile ilgili bu eserde yer alan iki ağıt mevcuttur. DLT'nin yazıldığı yüzyıla bakıldığında Ağıt ve ağıt yakma geleneğinin ne denli eski olduğunu gösterir. Bilge Kağan Köl Tigin Yazıtı'nın kuzey yüzünün on bir ve on üçüncü satırlarında Köl Tigin'in yoğ törenine katılanları şöyle sıraladığı görülür:

“Gözyaşlarımı ve gönlümdeki feryadı bastırarak yas tuttum. İki Şad başta olmak üzere kardeşlerim, oğullarım, beylerim ve halkım için kaygılandım. Yaşçı ve ağlayıcı olarak Kıtay, Tatabí halklarının temsilcisi General Udar, Çin İmparatoru adına İşiyi Likeng ve Tibet Hakanı adına Bölön geldiler; gereğinden fazla ipek, altın ve gümüş getirdiler.” (Tekin, 1998: 53).

Gerek Hunların ağlayarak söylediği türkü gerek Alp Er Tunga sagusu gerekse Köl Tigin'in yoğ törenine katılanlar hakkında söyledikleri, ağıtın Türk kültüründe ne kadar köklü bir geçmiş ve geleneğe sahip olduğunu göstermesi açısından önem arz eder. Tarih boyunca çeşitli savaşlar, göçler, doğal afetler ve hastalıklar gibi olaylar yaşamaları, Türkler arasında ağıt türünün yaygın ve eski bir tür olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde ağıt yakma geleneği ölüm, hastalık gibi durumların yanı sıra ayrılık, askere yollama, hasret gibi durumlarda ve temalarla da karşımıza çıkmaktadır. Hayatımızın tüm aşamalarında yer edinen türkünün yer ve zamanına göre beşikteki çocuk için ninni, gelin olacak kızlar için kına, gurbette gariplerin sığınağı olduğu ve düğün, savaş gibi durumlarda kullanıldığı, sonunda mezar başında ağıt olduğu söylenir (Yakıcı, 2007: 24). Ağıtların yazıya geçirilmesi ve anonimleşmesi sonucu bazı ağıtlar zamanla türküleştirmiştir.

Evlerinin önü yonca,

Yonca kalkmış diz boyunca,

Bu yoncayı kim biçecek

Celal oğlan olmayınca (Karataş, 2004: 21).

Ölüm dışı ağıtlarla ilgili olarak ağıt yakmanın Türklerde çok eski bir geçmişinin olduğu, eski Türklerde “sığır”, “şölen” ve “yuğ” adında üç önemli törenin olduğu ve İslâmiyet'ten önceki dönemde ünlü bir kişinin ölümü nedeniyle yuğ adı verilen dinsel yas törenlerinde “sagu” lar söylenirdi (Artun, 2009: 1). Söyleniş tarzı itibarıyla türkülere benzeyen ağıtlar, bu özelliklerinden dolayı kolayca türküleştirebilmektedir. Türküleşen ağıtlar; ölüm, ayrılık, acı ve üzüntü gibi işlevsel duyguları dile getirmeye devam eder.

Kutadgu Bilig'de Oğurmuş'ın ölümü şöyle anlatılır:

“Ögdülmiş’in, Odğurmuş’un ölümünü öğrendiği gece, kabri başında yaktığı ağıtın ilk beyitlerinden sonrası eksiktir (6300-6303). Bu eksik kısımda, Ögdülmiş’in ağıt sözlerinin, evine dönüşünün, geceyi nasıl sabahladığının ve yasının yer aldığını düşünebiliriz (Özönder, 2018: 239).

11. yüzyılın önemli eserlerinden olan Kutadgu Bilig’de ağıtın olması, bu geleneğin Türk kültüründe ne denli kadim bir geçmişinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Vezin ve nazım biçimi açısından incelendiğinde eserin beyitlerinin ağıt geleneği içindeki icrası, anlatıcısı, zamanı, ölen kişiyle ilgili hitapların fonksiyonu ve ağıt söylendiğinde sergilenen tutumlar gibi nitelikler; Kutadgu Bilig’in fiktif, anlatım ve şekil özellikleriyle birlikte Türk kültürünün özellikleri çerçevesinde değerlendirildiği görülmüştür. (Adıyaman, 2023: 300). Hem mitolojik ve sosyal bağlantısı hem de ritüel değeri olan, Türklerin sosyal ve kültürel hayatının etkili bir ögesi olarak görülen yas töreni ve ağıt söyleme, değişik coğrafyalarda bulunan Türkler arasında vazgeçilmez bir gelenek olarak yüzyıllardır yaşamını sürdürmektedir. Bu nedenle ölümü ağıttan, ağıtı ölümden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Ağıtların bir diğer özelliği sözlü kültür ürünü olmaları dolayısıyla değişime açık olmasıdır. Sözlü kültür, alanında her icranın bağlamının izlerini taşıyan yeni, yepyeni birer üretilerdir (Aksoy, 2011: 45). Gelenek ve görenekler gibi ağıtlar da zamanla değişikliğe uğramaktadır. Bu değişimdeki temel faktör, “zaman”dır, “zaman”dan sonra ikinci önemli faktör ağıtların anonim özellik kazanmasıdır. İnsan hayatının önemli bir geçiş dönemi olan ölüm, her kültürde ve dinde farklı yorumlanmıştır. Kimi dinlerde yeni bir hayatın başlangıcı olarak kimi dinlerde ise dünya hayatının sonu olarak değerlendirilmiştir. Ancak ölüm nasıl değerlendirilse değerlendirilsin her toplumda ağıtın varlığına rastlamak mümkündür; çünkü insan yaratılışı itibarıyla ölüm karşısında benzer duygu ve düşüncelere yani acı duyma, üzülmeye gibi özelliklere sahiptir. Bu nedenle ağıt, ağıt yakma geleneği ve ölüm birbirinden bağımsız değildir. Her ağıt, aslında insan için bir ders verme niteliğine sahiptir. Şöyle ki ölen kişinin ardından söylenen ağıtta; maharetleri, iyilikleri, cömertliği, dürüstlüğü ve cesareti dile getirilir. Yakılan çoğu ağıtta ölen kişinin olumlu özellikleri sıralanır. Bu hususta ağıt bize, ölen kişiye bu özellikleri yönüyle değerlendirilmesi ve davranılması gerektiğini gösterir. Ağıtlar yalnızca lirik duygulara değil, aynı zamanda didaktik/öğretici niteliklere sahip oldukları ve hayatın içinden gelen duygu, düşünce ve hayallerle şekillendirildiklerinden onlardan çıkarılabilecek birçok ders ve alınabilecek sayısız mesaj vardır. Ölüm insanın acizliğini ve çaresizliğini gösterirken; ağıt, bu acizlik karşısındaki çaresizliği yansıtır. Ağıtlar; kişinin insana, diğer canlılara ve hayata bakış açıları üzerinde etkili olan şiirlerdir. Ağıt yakmanın bir başka özelliği yaşanan acının kabullenilmesini sağlamasıdır. Ağıt ölen kişinin ailesinin ve akrabalarının ölümün soğuk yüzü ve acısıyla bir nevi yüzleşmesidir; çünkü ağıt aynı zamanda ölümün, ayrılıkların, derin acıların ve üzüntülerin diğer yüzüdür. Ağıt yakmak; ölen kişinin yakınlarının acısını paylaşmak ve acısına ortak olmak ve “acınız, acımızdır.” demektir.

2.1. Kâtil Kâhta Çayı Ağıtı’nın Kaynağı

Her ağıtın bir hikâyesi, bir yaşanmışlığı vardır. Bu acılar karşısında toplumun sözcüleri olan âşıklar gibi âşık Yamâni de Kâhta çayında boğularak vefat eden erkek iki kardeşin hikâyelerini ağıtlıştırmıştır. Genç yaştaki ölümler toplumda her zaman büyük acıların sebebi olmuştur. Bu acı hem vefat eden yakınların aileleri hem de toplum tarafından uzun süre unutulmaz. Kâhta Çayı, bugüne dek birçok gencin boğulduğu çaylardan biridir. Aynı anne babadan olan iki kardeşin bu çayda boğulması, yöredeki herkesi derin bir acıya sürüklemiştir. Âşık Yamâni’nin de bu acıyı en derinlerinde hissederek iki kardeşin trajik ölümünü bir ağıta dönüştürdüğü anlaşılmaktadır.

23 Mayıs 2020 Cumartesi arife günü, pandemiden ötürü Kâhta'daki Hasdigin köyüne gelen üniversite öğrencisi Serhat Şimşek ile kardeşi Bahattin Şimşek'in amcalarıyla beraber çalışmak amacıyla Atatürk Barajı yakınında bulunan tarlalarına gittiği ifade edilmiştir. Tarlada bir süre çalıştıktan sonra serinlemek isteyen küçük kardeş Bahattin Şimşek, Atatürk Barajı'na serinleme amacıyla girmiştir; ancak yakınında onun boğulacağını gören abisi Serhat Şimşek, kardeşini kurtarmak isterken hem kardeşi Bahattin hem de kendisi boğulmuştur. Bunun üzerine acı haberin, çalışmak için gittiği Gebze'deki babasına verildiği ve acılı babanın çocuklarının ölümü üzerine memleketi Kâhta'ya geldiği söylenmiştir; fakat ne kendisi ne de çocuklarının annesi çocuklarının acısına dayanabilmiştir, altı-yedi ay gibi kısa bir süre Kâhta'da kalsalar da çocuklarının acıları nedeniyle memleketlerinden ayrılmak durumunda kalmışlardır. Çocuklarının acısı, anne Sema Şimşek ve baba Hayrettin Şimşek'i yerinden ve yurdundan etmiş, bu sebeple İstanbul'u mesken tutmuşlardır (K.K. 1). Âşık Yamâni, acılı anne ve babanın bu acısından ötürü, acılarını bir nebze dindirebilmek ve yeniden çocuk sahibi olabilmek için modern tıbbın imkânlarına başvurduğunu; ancak tüm çabalarının olumsuz sonuçlandığını ve erkek çocuk sahibi olamadıklarını dile getirmiştir. O da olmayınca tek teselliyi kalan iki kızından birinin çocuğunda bulduklarını ve yeni doğan torunlarına kendi çocuğunun ismini verdiklerini ifade etmiştir. (K.K.1). Âşık Yamâni; acılı anne ve babanın çocuklarının şahsında Kâhta'da boğulan, bütün çocuklara atfedilen ve bestelenen Katil Kâhta Çayı Ağtını defalarca dinleyip gözyaşı döktüğünü ifade etmiştir; hatta Âşık Yamâni'den kendi acılarını dile getirebileceği şiir ve türkü istedikleri dile getirilmiştir. Acılı aile, sivil toplum kuruluşları, dernekler ve kamu kuruluşları aracılığıyla birçok gencin boğularak hayatını kaybetmesine neden olan Kâhta Çayı ile ilgili çeşitli etkinliklerin düzenlenmesi, toplumun bilgilendirilmesi ve toplumsal duyarlılığın artırılması talebinde bulunmuştur. Bu yaklaşım, toplumun ancak bu şekilde bilinçlenebileceği ve boğulmaların önüne geçilebileceği düşüncesine dayanmaktadır; zira yörede neredeyse her yıl aynı bölgede boğulma vakaları meydana gelmektedir. Bu durum olayın vahametini göstermesi bakımından önemlidir.

Yörede ölenin ardından duyulan acı ve üzüntü nedeniyle ölenin anne ve babası, kardeşleri, yakın akrabaları uzun bir süre yas tutar ve bu yas süresince erkekler saç ve sakal tıraşı olmaz, evlerde günlerce televizyon izlenmez. Yakın zamanda yapılacak herhangi bir eğlence, etkinlik, düğün vs. varsa ertelenirdi. Yapılacak olan, bir düğünse gelin düğün ve hiçbir tören yapılmadan evlilik işlemleri yapılır. Ancak ölen kişi uzunca bir süre yatalak bir hasta, ani bir ölüm değilse veya çok yaşlı ise, düğün sahipleri, ölü evine uygun bir dille düğün yapmak için rızalarının olup olmadığını sorar, düğün sahipleri de verilen cevaba göre davranırdı.

Katil Kâhta Çayı

Bazen durgun bazen şiddetli akar
Ne baharı tanır ne yaz ayını
Kızınca acımaz, ocaklar yıkar
Çözemedim Katil Kâhta Çayını

Toroslardan iner serin mi serin
Kazılan mezarlar derin mi derin
Boğulan gencecik erin mi erin
Çözemedim Katil Kâhta Çayını

Fırat'ın en büyük canavar kolu
Sinsi tuzaklarla kaplamış yolu

İnsan kanı kokar, sağıyla solu
Çözemedim Katil Kâhta Çayını

Bu ilânı yaslı Kâhta'ya asın
Durdurun caniyi artık akmasın
Yeterince yaktı daha yakmasın
Çözemedim Katil Kâhta Çayını

Yamâni der duysun bütün el âlem
Ağıdı yazarken, ağladı kalem
Anası der “oğlum yerine ölem”
Çözemedim Katil Kâhta Çayını (K.K. 1).

Hece vezninin on birli vezniyle yazılan ağıt beş dörtlükten oluşmaktadır. Redif ve kafiye unsuru dikkate alınarak yazılan şiirde, Kâhta Çayı'nın farklı özellikleri üzerinde durulmuştur. Yörede Kâhta Çayı, literatürde Fırat Nehri'' olarak adlandırılan nehrin bugüne kadar genç ve yaşlı onlarca kişinin ölümüne neden olduğu özellikle dile getirilmeye çalışılmıştır. Şiirin özellikle “İnsan kanı kokar, sağıyla solu ve Yeterince yaktı daha yakmasın.” dizeleri nehrin birçok kişinin boğulmasına neden olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Şiirde ayrıca mecaz, teşbih ve teşhis gibi edebi sanatlar ve deyimlerle anlam güçlendirilmeye çalışılmıştır. Vefat eden genç kardeşlerin ailesinin yaşadığı acıyı dile getirmesi bakımından Yamâni'nin “oğlum yerine ölem” deyimini önemlidir. Yörede çoğu ağıtta geçen bu deyim acının ne denli büyük olduğunu gösterir.

Ağıtlar genelde kadınlar tarafında söylenen türkülerdir. Bu türküler vefat haberi alındıktan sonra yani taziye esnasında söylenir; ancak çoğu yerde âdet olduğu üzere ölen kişi, yaşadığı evinin önüne / bahçesine getirildiğinde daha da şiddetlenir. Ağlamalar, kadınların yüzlerini tırnaklayarak yırtmaları, yine kadın ve erkeklerin takat getirememekten yere çöküp dizlerini dövmeleri vs. ile de şiddetini daha da artırır. Aynı şekilde eski Türklerde de benzer bir durumun söz konusu olduğu görülmüştür. ... Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip ağlarlar. Yüzlerinden kan ve yaş karışık olarak akar. Bu töreni yedi defa tekrar ederler (İnan, 1986: 177). Yörede daha çok kadınların ağıt yaktığı; bu kadınların da ölenin annesi, kız kardeşleri, akrabaları ve komşuları olduğu görülür. Katil Kâhta Çayı ağıtındaki gibi genç ölümler de söz konusuysa acı, üzerinden uzun zaman geçse de her geçen gün tazelenir ve ağıtlar yeniden söylenir. Hem yas süresince hem de yas süresi sonunda ölen kişinin yakın akrabalarında en ufak bir tebessüm dahi belirmemesi, bu yasin devam ettiğini gösteren davranışlardan biridir. Bestesiz olarak doğaçlama söylenen bu türkülerde, kadınlar yaşanan acıyı, üzüntüyü ve ölen kişilerin karakter özelliklerini vs. dile getirirler.

Kaynaklarda ağıtların bu yönüyle ilgili şu bilgilere yer verildiği görülür: Ağıtların uzun ve kırık hava adı verilen ezgilerle söylenmesi hakkında şu açıklamaya yer verildiği görülmüştür:

“Umumiyetle ‘mani’ ve ‘koşma’ tipi şekiller içinde uzun ve kırık hava adı verilen ezgilerle hece vezni ile söylenen ağıtlarda ölenin ailede ve cemiyette bıraktığı boşluk, birlikte geçen günlerin hatıraları dostluk, iyilik, fazilet, cesaret düşmanlık, merhamet vb. temler ifade edilir.” (Elçin, 2013: 291).

Bazen durgun bazen şiddetli akar
Ne baharı tanır ne yaz ayını
Kızınca acımaz, ocaklar yıkar
Çözemedim katil Kâhta çayını (K.K.1).

Verilen dörtlükte de görüldüğü üzere ağıtta mekân önemli bir yer tutmaktadır. Mekân olarak verilen ve birçok kişinin ölümüne neden olan, dünyanın sayılı büyük barajlarından biri olma özelliğine sahip Atatürk Barajı'na kaynak sağlayan Kâhta Çayı'dır. Bu çay, yörenin iklimine bağlı olarak sonbahar, kış ve ilkbaharda coşkun bir şekilde akan bir çaydır. Yazın serinlemek için yüzülen bu çay; birçok kişinin ölümüne neden olmuştur. Bahar mevsiminde eriyen kar ve yer altı suları nedeniyle çay, yüksek bir debiye ulaşır. Çayın hızlı akışı ve derinliğinin her yerde farklı olması yüzmeye çalışanları sürükleyerek boğulmaları beraberinde getirmektedir. Etrafı tarım arazileriyle çevrili olan çay, tarlada çalışıp serinlemek ve piknik yapmak isteyenlerin en uğrak yerlerinden biri olmuştur. Ancak hem çayın olumsuz koşulları hem de insanların dikkatsizlikleri boğulmalara sebep olmaktadır. Psikoanalitik açıdan bakıldığında “Katil Kâhta Çayı” ağıtı, insanın doğa karşısında yaşadığı içsel çatışmayı, ölüm korkusunu ve bilinçaltındaki bastırılmış kaygılarını temsil eden zengin bir kültürel sembol olarak değerlendirmek mümkündür. Bu ağıtta Kâhta Çayı'nın öngörülemezliği, insanın kontrol edemediği duygusal dünyasını ve bilinçdışı korkularını yansıtır.

Ağıt, halkın belleğinde, doğanın gizemli ve yıkıcı gücüne dair derin bir anı ve saygı oluştururken, aynı zamanda insanın içsel dünyasındaki çözülmemiş korkulara dair bir simge olarak yer eder. Ayrıca şiirde Kâhta Çayı'nın işlevsel bir rol oynadığı da görülmektedir. Hem somut olmayan kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunduğu hem de halk arasında güçlü bir toplumsal ve psikolojik bağ kurduğu anlaşılmaktadır. Kâhta Çayı'nın betimlenmesi, aslında doğanın hem koruyucu hem de yıkıcı özelliklerini gösteren, halkın doğayla ilişkisini sembolize eden bir yaklaşımdır. Bu unsurlar, doğa kültü mirası içinde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla Kâhta Çayı, somut olmayan kültürel miras kategorisinde halkın belleğinde şekillenen, hikâyelere ve ağıtlara konu olan bir figür haline gelir. Şiirde suyun bazen “durgun”, bazen “şiddetli” akması, doğanın öngörülemezliğini ve bu durumun toplum üzerindeki etkisini ifade eder.

Âşık Yamâni'nin aşağıdaki dörtlükleri bu özellikleri gösterir niteliktedir:

Bazen durgun bazen şiddetli akar
Ne baharı tanır ne yaz ayını
Kızınca acımaz, ocaklar yıkar
Çözemedim katil Kâhta çayını

Toroslardan iner serin mi serin
Kazılan mezarlar derin mi derin
Boğulan gencecik erin mi erin
Çözemedim katil Kâhta çayını (K.K.1).

Her iki dörtlükte de Kâhta Çayı'nın ne kadar tehlikeli olduğunu göstermektedir. Şöyle ki bazen durgun bazen şiddetli akması, acımadan ocakları yakması, kazılan mezarlardan bahsedilmesi çayın tehlikeli yanını gözler önüne sermektedir. “Boğulan gencecik er” gibi ifadeler, bölgenin tarihindeki üzücü ve travmatik olayların kültürel bellekte nasıl yer ettiğini gösterir. Dörtlük halk edebiyatının geleneksel özelliklerini taşımakla birlikte ağıt olarak kültürel bellekte önemli bir yer edinmiştir. Şiir, toplumun doğa ile ilişkisini, meydana gelen can kayıpları ve kolektif hafızada yer eden travmaları yansıtarak kültürel mirasın bir parçası olmuştur.

“Ağıt ezgileri, söyleyicilerin müzikal hafızalarında eskiden kalan ve yerel karakter taşıyan melodi kalıplarının üzerine bina edilir. Ağıtçılar, bu ezgi kalıpları ile söz unsurlarını birleştirerek, özel ağıt

icrasını gerçekleştirirler. Çoğunlukta olan serbest üsluplu ağıtlar, Türk halk müziğinin uzun hava formu içinde değerlendirilebilir.” (Feyzioğlu, 2010: 76).

Yas süresince birden çok kadın tarafından o anki ruhsal duruma göre, aynı anda konu bakımından aynı; ama farklı sözlerden müteşekkil ağıtlar yaktığı görülür. Bu durumun, acının en derin hissedildiği zamanlarda daha çok görüldüğünü söylemek mümkündür.

Bu ilânı yaslı Kâhta'ya asın
Durdurun caniyi artık akmasın
Yeterince yaktı daha yakmasın
Çözemedim katil Kâhta çayını (K.K. 1).

Geleneksel toplumlarda daha çok şahit olduğumuz uzun süre yas tutma ve yasın geniş bir sahayı etkilemesi, Yamâni'nin yukarıdaki dörtlüğünde kendini göstermektedir. Özellikle “Bu ilânı yaslı Kâhta'ya asın” sanatlı dizesi, yasın oldukça geniş bir alana yayıldığını belirtmekle birlikte Yamâni'nin burada toplumsal düzeyde bir duyarlılık oluşturmak istediği de görülmektedir. Ayrıca, günümüze kadar Kâhta Çayı'nın (Fırat Nehri''), pek çok kişiyi hayattan kopardığını, Yamâni'nin bunları içselleştirip dizelere döktüğünden söz etmek mümkündür. Kâhta'da, bir kent kültürü hâkim olmadığından yaşanan bu tür boğulmalar yörede hemen duyulabilmektedir. Bu da toplumun geleneksel yapısı dolayısıyla yaşanan acıların derin bir şekilde hissedilmesine neden olmaktadır. Bu dörtlük, kültürel ve toplumsal açıdan doğayla çatışmayı, toplumsal dayanışma ihtiyacını ve yas sürecini işlerken halk kültürüne özgü sembolik bir anlatım ortaya koymaktadır. Kâhta Çayı'nın yüklendiği bu anlamlar sayesinde bölge halkı için kültürel ve toplumsal kimliğin bir parçası haline gelmiştir.

Âşık Yamâni ağıtında, boğularak ölen kardeşlerin acısının tüm memlekete yayıldığını ve bu trajedinin dizelere dökülen ağıt aracılığıyla yöre halkını etkilediğini ifade etmektedir. Ayrıca evlatlarını kaybeden ailenin acısına ortak olunduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Yas süresince ölen kişinin akrabaları ve komşuları, evlatları vefat eden aileyi yalnız bırakmamaya ve acılarını paylaşmaya çalışır. Yörede ağıt yakma önemli geleneklerdendir ve ağıt/lar yakıldıkça ağlaşmalar daha çok olur. Ağıt yakma geleneğinin olması, Kâhta'nın eski Türk geleneklerini sürdürdüğünü gösterir; zira Divanı Lügati't -Türk'teki görüldüğü üzere, ağıt yakma geleneği geçmişi eski Türklere dayanan bir gelenektir.

Yamâni der duysun bütün el âlem
Ağıdı yazarken, ağladı kalem
Anası der “oğlum yerine ölem”
Çözemedim Katil Kâhta Çayını (K.K. 1).

Ağıt türünde yazılan dörtlük, bireysel bir acıyı toplumsal bir travmaya dönüştürerek kültürel bir ifade haline getirmiştir. Annenin “oğlum yerine ölem” sözü, Türk halk kültüründe derin bir yere sahip olan “evlat acısı” inancını ve geleneksel anne yası ritüelini yansıtır. Evlat kaybı karşısında annenin kendini feda etme isteği, toplumda köklü bir inançtır ve halkbiliminde ölüm ritüelleri ve yas tutma pratikleri bağlamında önemlidir.

Sonuç

Katil Kâhta Çayı şiiri, âşık edebiyatının köklü geleneklerini yaşatmanın ötesine geçerek bu geleneğin kültürel bellek üzerindeki derin etkisini ortaya koymaktadır. Yamâni mahlas kullanımı, usta-çırak ilişkileri ve doğaçlama söyleme yeteneğiyle halkın duygularını ve değerlerini akıcı bir dille ifade eden önemli bir âşık olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle “Katil Kâhta Çayı” ağıtı,

yalnızca bireysel kayıpları değil aynı zamanda yerel halkın yaşadığı acıları ve zorlukları kolektif bir bilinç içinde dile getirerek toplumsal duyarlılığı artırma işlevi taşımaktadır. Bu ağıt, halkın hafızasında derin izler bırakarak, ölüm ve kayıp temalarının evrenselliğini yansıtarak bireyler arası dayanışma ve acıyı paylaşma kültürünü de pekiştirmektedir. Yamâni bu şiiriyle toplumsal sorunlara duyarlılık göstererek millî ve manevi değerlerin kültürel bellek içindeki yerini güçlendirmekte ve bu değerlerin gelecek nesillere aktarımını sağlamaktadır. Ağıtların, ölüm karşısındaki çaresizliği ifade etmenin yanı sıra, öğretici bir işlevi de olduğu göz önüne alındığında, Yamâni'nin eserleri dinleyicilerde derin bir farkındalık oluşturmakta ve toplumsal bilinci pekiştirmektedir. Dolayısıyla, Kâhtalı Âşık Yamâni'nin eserleri, sadece Kâhta yöresi için değil, tüm Türk halkı için önemli bir kültürel miras olarak değerlendirilmektedir.

Şiir, halkbilimi kuram ve yöntemlerine göre birçok yönden incelenebilecek zengin bir içeriğe sahiptir. Şiir, işlevselsellik açısından toplumun yas tutma, uyarı ve dayanışma ihtiyacını karşılar; yapısalcılık açısından ikiliklerle ve tekrarlarla doğanın anlaşılabilirliğini vurgular; kültürel ekoloji bağlamında insan ve doğa arasındaki çatışmayı işler; psikoanalitik olarak toplumsal bilinçaltında korku ve yas ifadesini sunar. Sözlü kültür ve performans kuramı çerçevesinde ise ağıt olarak toplumsal bir ritüel ve iletişim aracı işlevini üstlendiğini ortaya koymuştur. Yine bu özellikler şiirin halkın yaşadığı acı ve doğa karşısındaki çaresizlik duygularını hem bireysel hem de toplumsal bir hafızanın yansıması olarak şekillendirdiğini gösterir. Ayrıca “Katil Kâhta Çayı” ağıtının bireysel ve toplumsal acıları dile getirerek toplumsal duyarlılığı artırma potansiyeli, kültürel belleği zenginleştiren bir unsur olarak öne çıktığını göstermiştir. Bu bağlamda Yamâni'nin bu şiirinin hem akademik hem de sanatsal araştırmalar için değerli bir kaynak niteliğinde olduğu ve Türk halk edebiyatının dinamik ve çok katmanlı yapısını anlamak için önemli bir referans noktası oluşturduğu görülmüştür. Çalışmanın bu bulguları, Yamâni hakkında daha fazla araştırma yapılmasının hem âşık edebiyatı geleneği hem de Kâhta yöresi kültürü açısından büyük önem taşıdığını göstermektedir.

Kaynakça

- Adıyaman, C. (2023). Kutadgu Bilig’de Oğurmuş’a Söylenen Ağıt, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 298-319.
- Aksoy, R. A. (2011). Seyahatnam’de Sözlü Kültür ve Anlatım Etkisi, *Millî Folklor* 92, 41-52.
- Artun, E. (2005). *Âşık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi.
- Artun, E. (2009). “Çukurova Ağıt Söyleme Geleneğinde Ölüm Dışı Söylenen Ağıtlar”, *Karadeniz Uluslararası Bilimler Dergisi* 1, 52-72.
- Bakırcı, M. (2012). *Bir Cumhuriyet Dönemi Şehri Kâhta*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyat Tarihi C. I*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyat Tarihi C. II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Boratav, P. N. (2017). *Folklor ve Edebiyat II*, Ankara: Bilgesu.
- Çiftçi, D.; Soyer, F. (2021). Kültürel Bellek Mekânı Olarak Sözlü Kültür ve Müzik: Kıbrıs Havaları, *Erciyes İletişim Dergisi Özel Sayı 2*, 27- 44.
- Elçin, Ş. (1990). *Türkiye Türkçesinde Ağıtlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. (2013). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ.
- Feyzioğlu, N. (2010). Gelin Ağıtları Üzerine Bir Değerlendirme, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 43, 73-92.
- Günay, U. (2011). Türk Kültürünün İletişim, Bilgi ve Kültürel Şifre Taşıyıcısı Olarak Âşık Edebiyatı. *Yaşayan Âşık Sempozyumu Bildirileri İçinde*, Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karataş, T. (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ.
- Kobotarian, N. (2013). *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Adana: Karahan Kitabevi.

- Köksal, H. (1999). “Günümüz Âşık ve Şairlerinde Ağıt Yakma Geleneği”, *Erdem Dergisi* 12. (34), 135-150.
- Köprülü, F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken.
- Köprülü, M. F. (2004). *Türk Saz Şairleri I-V*, Ankara: Akçağ.
- Oğuz, Ö. (2013). *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*, Ankara: Akçağ.
- Öger, A. (2007). “Buldan Yöresinde Ağıt Yakma Geleneği ve Yöre Ağıtları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri İçinde*, Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık.
- Özönder, B. S. (2018). “Kutadgu Bilig II Kutadgu Bilig’in Metin Türü ve Tarihsel Diyalektoloji İçin Değeri”, *ÇÜTAD* 3, 179–253.
- Şimşek, E. (2017). “Ermeni Mezalimini Konu Alan Çukurova Ağıtları Üzerine Bir Değerlendirme”, 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi* 6, 19-40.
- Taşdemir, M. (1999). *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Besni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tekin, T. (1998). *Orhun Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk)* İstanbul: Simurg.
- Toprak, A. (2023). “Âşık Yamâni Hayatı, Edebi Kişiliği ve Şiirlerinden Seçmeler”, ed. Yiğiter, Ş. Y., Konya: Eğitim Yayınevi.
- Uslu, B. (2014). *Türk Mitolojisi*, İstanbul: Kamer Yayınları.
- Yakıcı, A. (2007). *Halk Şiirinde Türkü*, Ankara: Akçağ.

Kaynak Kişi

Kaynak Kişi	Ad soyad	İkamet yeri	Eğitim Durumu	Mesleği
K.K.1	Ebubekir Çavuş (Yamâni)	Kâhta	Lisans	Öğretmen